

Lietuvos gyvenamųjų vietovių erdvinės struktūros savitumo išsaugojimo problemą nagrinėjantis leidinys

Prof. habil. dr. Konstantinas Jakovlevas-Mateckis,
VGTU profesorius emeritas

Pasaulyje vykstant visuotiniam globalizacijos ir integracijos procesui, neišvengiamai vyksta pasaulio tautų ir jų kultūrų suartėjimas, tačiau tuo pačiu ilgainiui nyksta ir tautų, vietovių tapatumas, prarandamas tautinis ir vietos identitetas. Šis procesas Lietuvoje paliečia daugelį sričių, tačiau ypač didelę įtaką turi miestų, miestelių ir kaimų būklei, jų demografijai, urbanistinei erdvei, architektūrai, kraštovaizdžiui. Gyvenamosios vietovės tam tikru mastu palaipsniui praranda savo vizualinį estetinį, istorinį identitetą, savitumą.

Šie savitumo pradimai dažniausiai yra susiję su naujomis statybomis. Jos daugiausia vyksta miestuose, ypač didmiesčiuose. Jų metu dažnai pažeidžiama gamtinė aplinka, būdinga tam miestui, jo urbanistinei struktūrai, kraštovaizdžiui. Su šiomis statybomis paprastai atsiranda ir neigiamas poveikis esamam užstatymui, senamiesčiams, turintiems ypač didelę reikšmę miesto savitumui. Mažuose

miestuose, miesteliuose dažnai atsiranda stambūs objektai, kurie nederą su vietovių erdvine struktūra, esamu užstatymu. Kaimo vietovėse keičiasi namų architektūra, medžiagos, mažosios architektūros elementai, apželdinimas ir kiti komponentai, nuo kurių priklauso kaimo pobūdis, jo savitumas. Apie būtinybę saugoti pasaulio šalių miestų, miestelių ir kaimų urbanistinę aplinką, jų identitetą šiandien kalbama ir daugelyje tarptautinių Europos Tarybos, UNESCO, ICOMOS ir kt. dokumentuose – chartijose, konvencijose, deklaracijose, rekomendacijose ir pan. Tačiau konkrečių veiksmų ir programų padėčiai taisyti, bent Lietuvoje, labai pasigendame. Todėl išsaugoti ir puoselėti mūsų šalies kraštovaizdžio savybes, gyvenamųjų vietovių suplanavimo ir jų erdvinės struktūros pobūdį bei gamtinę aplinką globalizacijos, integracijos ir kintančios demografinės situacijos sąlygomis yra ypač aktuali problema.

Šiai labai svarbiai problemai spręsti yra skirta 2015 m. Kauno technologijos universitete išleista dr. Liucijaus Dringelio, dr. Evaldo Ramanauskos ir Nijolės Steponaitytės knyga – mokslo studija „Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų erdvinės struktūros savitumo nustatymas ir jo išsaugojimas“ (Kaunas: Technologija, 2015). Šis leidinys yra skirtas šalies gyvenamųjų vietovių dabartinei urbanistinei, architektūrinei, kraštovaizdinei, demografiniai būklei nagrinėti, jų savitumo požymiams nustatyti ir siūlymams dėl savitumo išsaugojimo parengti. Veikalas yra didelės apimties, 484 puslapių, jį sudaro pagrindinis tekstas su iliustracijomis (325 p.), literatūros sąrašas (20 p., 381 pozicija) ir priedai (137 p.). Pagrindinį tekstą sudaro įvadas, septyni gerai iliustruoti skyriai su tyrimų lentelėmis (16 lent.), schemomis ir diagramomis (49 pav.), gyvenamųjų vietovių planais (89 pav.) ir foto nuotraukomis (325 pav.), o taip pat apibendrinimas. Man, kaip buvusiam šio mokslo veikalo oficialiam analitiniam recenzentui, šiandien malonu yra jį pristatyti plačiam skaitytojų ratui.

Mokslo studijoje pirmą kartą šalyje atlikti miestų, miestelių ir kaimų kompleksiniai natūriniai tyrimai, kuriuose nagrinėjama jų gamtinė aplinka (reljefas, vandenys, želdiniai), panoramos, siluetas, planinė ir erdvinė struktūra, užstatymo pobūdis, architektūra, svarbiausi statiniai, ypač kultūros paveldo objektai (bažnyčios, dvarų sodybos ir pan.) bei kiti komponentai, lemiantys

gyvenamųjų vietovių savitumą, jų identitetą. Labai norėčiau pabrėžti, kad nagrinėjant šalies miestų, miestelių ir kaimų minėtus savitumo komponentus ir vykstančius jų pokyčius, studijoje vyrauja kritinis požiūris, padedantis išryškinti neigiamus veiksnius, kurie pažeidžia, menkina arba tiesiog sunaikina susiklosčiusius savitumo požymius ir komponentus (gamtinius, urbanistinius, architektūrinius ir kt.). Labai pagirtina, kad darbe išryškinami ir teigiami atvejai saugant bei puoselėjant gyvenamųjų vietovių savitumą, išskirtinumą.

Mokslo studijoje, pagal pasirinktą metodiką, yra atrinkta ir ištirta daugiau nei tūkstantis šalies gyvenamųjų vietovių – miestų, miestelių, kaimų. Pirmiausia paminėtini didieji šalies miestai – Vilnius ir Kaunas, kuriuose vyksta didžiausi pokyčiai, dažnai darantys neigiamą poveikį jų gamtinei aplinkai, erdvinei struktūrai, savitumui. Pavyzdžiui, autorių atlikta Vilniaus statybų „Lietuvos“ viešbučio (dabar *Radisson Blu Hotel Lietuva*) zonoje analizė parodė, kad jos tiek savo dydžiu, apimtim, masteliu stelbia šalia esantį Senamiestį, vizualiai mažina Neries upės slėnį, menkina miesto savitumo savybes, pažeidžia susiklosčiusią gamtos ir architektūros darną.

Panaši situacija yra ir Kaune. Čia pradėtas naikinti svarbiausias miesto savitumo elementas – Nemuno slėnis su sala bei greta esančiu senamiesčiu. Atlikta Nemuno saloje bei greta esančių statybų analizė (sporto arena, PC „Akropolis“ su daugiaaukščiais garažais) parodė, kad šie objektai agresyviai veikia aplinką, neatitinka upės ir jos slėnio mastelio, disonuoja su esamu užstatymu, menkina miesto savitumą. Panašūs atvejai, kai nepaisoma susiklosčiusių savitumo bruožų, nepakankamai vertinama gamtinė aplinka ir kitos reikšmingos savybės, pasireiškia ir kai kuriuose kituose šalies miestuose. Darbe pateikiama ir teigiamų pavyzdžių, kai esamos gamtinės ir kitos sąlygos panaudojamos miestų išskirtinumui, savitumui sukurti. Vienas reikšmingiausių tokių pavyzdžių yra Telšių miestas, kuriame buvęs apleistas ežeras dabar tapo ypač reikšmingu miesto erdvinės struktūros komponentu, svarbiausia jo kraštovaizdžio, rekreacine, urbanistine erdve. Taip pat paminėtinas ir Utenos miestas, kurio savitumas kuriamas panaudojant esamus vandens telkinius, juos įtraukiant į miesto urbanistinę struktūrą, tvarkant želdynus prie jų.

Nagrinėjamas ir mažų miestų bei miestelių, kurie yra labiausiai prisitaikę prie gamtinės aplinkos, pasižymi kompaktiškumu ir ypač išskirtiniu bruožu – jaukiomis vidaus erdvėmis ir raiškiu kraštovaizdžiu, bažnyčių bokštų siluetu, savitumas. Ir čia iškyla nemažai įvairių veiksnių, darančių neigiamą įtaką jų urbanistiniam savitumui. Pirmiausia paminėtinas stambių pastatų (komercinių) atsiradimas bei vidaus erdvių „modernizavimas“, kurio metu pašalinami esami medžiai, atsiradusi plynė išgrindžiama spalvotu grindiniu ir apželdinama tujomis. Visa tai iš esmės keičia aplinką, sunaikina „vietos dvasią“. Vienas ryškiausių tokių pavyzdžių yra Šiluvos miestelis, kuriame, siekiant sukurti didelę sakralinę erdvę, yra sunaikinta buvusi istorinio miestelio erdvinė struktūra, jame išgrįsta milžiniška aerodromo tipo aikštė, naudojama tik vieną kartą per metus, per Šiluvos atlaidus. Panašūs procesai vyksta ir kaimo vietovėse, kuriose atsiranda svetimos architektūros pastatai, naudojamos šiuolaikinės statybinės medžiagos bei sodinami svetimi vietos kraštovaizdžiui želdiniai, medžiai, krūmai. Svarbus kaimo vidaus erdvių formavimo elementas yra sodybų mažoji architektūra, aptvėrimas, kurie dabar dažniausiai nėra tradiciniai, bet yra daromi iš tipinių elementų, kurie iš esmės keičia kaimo erdvinę struktūrą, naikina jo savitumą.

Siekiant objektyviai įvertinti šalies gyvenamųjų vietovių (miestų, miestelių ir kaimų) erdvinės struktūros savitumo pokyčius, mokslo studijoje yra pateikta pagrįsta vertinimo metodika, kuri leidžia vertinti esamo nagrinėjamo objekto santykį su aplinka, jos komponentais ir nustatyti vizualinį poveikį aplinkai. Taip pat minėta metodika sudaro galimybę iš anksto nustatyti ar projektuojamas objektas gali tikti formuojamai erdvinei urbanistinei struktūrai ir jos aplinkai.

Atskiruose mokslo studijos skyriuose autoriai, remdamiesi daugiamečių tyrimų rezultatais, nagrinėja pagrindinius sprendžiamos problemos klausimus: aptaria miestų, miestelių ir kaimų erdvinės struktūros savitumo sampratą bei vertinimo metodiką; apžvelgia šalies gyvenamųjų vietovių istorinę raidą, dabartinę apgyvendinimo sistemą ir urbanistinę bei demografinę situacijas; atlieka miestų, miestelių ir kaimų atranką savitumo tyrimams ir pateikia visuomenės sociologinės apklausos duomenis dėl savitumo požymių nustatymo; pateikia gyvenamųjų vietovių erdvinės

struktūros savitumo tyrimus ir gautus jų rezultatus; apžvelgia šalies gyvenamųjų vietovių etnografinius savitumus; aptaria miestų, miestelių ir kaimų erdvinės struktūros savitumus Europos šalių kontekste; pateikia šalies gyvenamųjų vietovių erdvinės struktūros savitumo nustatymo, vertinimo ir išsaugojimo globalizacijos sąlygomis rekomendacijas.

Šis mokslo darbas ir veikalas yra originalus, nes nagrinėjant šalies gyvenamųjų vietovių dabartinę urbanistinę, architektūrinę bei kraštovaizdžio būklę remiamasi tyrimais vietoje. Be to, šis mokslo darbas pasižymi ir reikšmingu naujumu, nes iki šiol tokios aprėpties kompleksinio mokslo darbo, kuriame būtų nušviesta dabartinė šalies gyvenamųjų vietovių kintanti urbanistinė, demografinė situacija, gyvensenos pokyčiai, kurie dažnai neigiamai veikia ir naikina pagrindinius gyvenamųjų vietovių savitumo požymius, dar nebuvo.

Autorių pateiktos Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų erdvinis struktūros savitumo nustatymo, vertinimo ir išsaugojimo išsamios rekomendacijos, manau, pasitarnaus ne tik teritorijų planavimo ar statybos projektų sprendinių parengimo esamiems reikalavimams papildyti, bet ir teritorijų planavimo įstatymų bazei tobulinti, nes esama teisinė bazė negali užtikrinti gyvenamųjų vietovių savitumo kūrimo ir jo išsaugojimo. Leidinio autorių tyrimų rezultatai leidžia tvirtinti, kad siekiant išsaugoti šalies gyvenamųjų vietovių erdvinės struktūros savitumą, reikėtų jų svarbą vertinti visais teritorijų planavimo ir stambių pastatų projektavimo atvejais.

Baigdamas galiu patikinti, kad mokslo studija *Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų erdvinės struktūros savitumo nustatymas ir jo išsaugojimas* yra reikšmingas, originalus, turintis mokslinę ir praktinę vertę, menotyros mokslo darbas. Šis leidinys, manau, ilgai galės būti naudojamas plataus rato skaitytojų – planuotojų, urbanistų, architektų, kraštovaizdžio architektų, miestų savivaldybių, seniūnijų specialistų, kitų akademinės bendruomenės ir visuomenės narių, besidominčių šalies gyvenamųjų vietovių savitumo, identiteto išsaugojimo klausimais.

Publication on the issue of preserving the uniqueness of the spatial structure of Lithuanian urban areas

Summary

In 2015 Kaunas Technological University (KTU) publishing house published a unique scientific study by Dr Liucijus Dringelis, Dr Evaldas Ramanauskas, and Nijolė Steponaitytė “Identification and Preservation of Spatial Structure of Lithuanian Cities, Towns and Villages” (484 pages; with large number of illustrations). It is very important, needful and instrumental work and publication.

In the last decades, globalization and integration processes are going very intensively. They bring together nations, their cultures, but in the same time gradually wither national identity. This process touches a lot of spheres, but especially big influence has to the condition of countries towns, townships and villages, their demographics, urbanity, architecture and landscape that in some scale gradually loses their visual aesthetic identity and singularity.

The publication examines the peculiarities of the spatial structure of Lithuanian cities, towns and villages, critically evaluates ongoing processes and changes, which often negatively affect and destroy the main features of identity. Efforts are also being made to highlight positive situations where the uniqueness of urban residential areas are protected and nurtured.

The scientific study presents the assessment of the spatial structure peculiarities of all the cities, towns and villages under consideration in a 5-point system and offers suggestions for the improvement of the spatial planning legislative framework in order to identify and preserve the peculiarity of the country's towns, townships and village areas.

The publication is intended for the academic community and society interested in preserving the identity of cities, towns and villages in the country. So saving and cherishing characteristics of countries landscape, spatial identity.